

CARTEA REFORMEI CATOLICE LA ILUMINIȘTII ROMÂNI TRANSILVĂNENI

Configurația vieții social-politice din Transilvania veacului al XVIII-lea a fost marcată de indubitabile prefaceri prin întrepătrunderea tradițiilor naționale și a suflului inovator al luminilor. O pondere substanțială¹ a dobândit fenomenul concretizat prin sporirea numărului bibliotecilor de instituții și particulare românești, prin înmulțirea și îmbogățirea fondurilor, în special prin achiziții și donații. Astfel se procedează uneori la alcătuirea de cataloage sau de liste după colecții existente.

Bibliotecile particulare s-au constituit ca o componentă majoră în spiritualitatea românească. Trebuie menționat că biblioteca nu este doar o colecție de cărți sau o sală de lectură cu acces pentru cititori locali, ci în același timp constituie și o bună școală de instruire, de inițiere în cultura umanității, o cale de transmitere a ideilor, o formă de propagare. Prin impactul formei de comunicare, aceste focare de cultură devin un veritabil punct de conjunctură asupra cărții de cultură a Luminilor în Europa orientală-centrală. Prin accesarea acestora se poate cunoaște istoria unui secol, a unui stadiu de civilizație dintr-o regiune anumită, oferind și posibilitatea de a continua dialogul cu alteritatea².

Abundența de biblioteci a motivat ca demersul nostru să încerce raportarea, doar la câteva astfel de depozite de informații, considerate reprezentative. În acest sens am analizat listele de inventar pentru bibliotecile unor oameni de cultură precum: Inochentie Micu Klein, Alexandru Fiscuti, Ștefan Solcivai, Samuil Micu și Ioan Lemeni. Selectarea operelor străine și integrarea lor în patrimoniul cultural sunt prezidate de structuri mentale, care evoluează potrivit acumulărilor. Originalitatea care se manifestă în procesul receptării este rezultatul unor sintetizări succesive, realizat de-a lungul continuității culturale³. În paginile următoare ne-am oprit asupra rolului jucat de cartea Reformei catolice, jansenistă, galicană, febroniană în bibliotecile ilumiiniștilor transilvăneni.

Beneficiar al unei culturi europene, Inochentie Micu Klein s-a interesat de aspecte de ordin cultural și teologic, deși în biblioteca lui principala creație, în ansamblu, este politica. Cu toate acestea prin studiul bibliotecii ni se dezvăluie o pregătire teologică remarcabilă⁴. Inochentie Micu Klein, preiluminist și episcop, a colecționat cărți, desigur din spectrul larg al erudiției religioase catolice, cărți de controversă, ca de exemplu cea a lui Robert Bellarmin *De controversie Christianae Fidei*, antischismatice, reprezentativă fiind lucrarea lui Christophor Peichih *Speculum veritas inter Orientale et Occidentale ecclesiam refulgens* care dovedește interesul pentru unificarea ecleziastică. Inochentie Micu Klein a creat premisele și cadrul problematic pentru manifestarea unei mișcări iluministe, pe cale de structurare⁵. Prin bibliotecă episcopul se poate situa mai aproape de profilul spiritual al unui cărturar care se prezintă ca un legatar al sensibilității veacului al XVIII-lea, pregătind prin diferite titluri zorii preiluminismului în mediul cultural românesc⁶.

De asemenea, cazul a două biblioteci particulare românești de la sfârșit de secol XVIII, dezvăluie preocupări culturale alese și tendința de închegare a unui nou crez, corespunzător noilor condiții istorice. Au fost întocmite simple liste de cărți cu prilejul morții

¹ Iacob Mârza, *Contribuții la istoria culturii transilvănene în primele decenii ale secolului al XIX-lea*, în *Revista de Istorie*, XXXII, 1979, p. 533.

² Victor Neumann, *Les „corridors culturels” en Europe orientale-centrale. Livres et bibliothèques en Transylvanie à l’époque de Lumières*, în *Cahiers roumains des études littéraires*, 4, 1988, p. 35.

³ Alexandru Duțu, *Sinteză și originalitate în cultura românească*, București, Ed. Enciclopedică, 1972, p. 67.

⁴ Pompiliu Teodor, *Sub semnul Luminilor. Samuil Micu*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000, p. 60.

⁵ Nicolae Bocșan, *Contribuții la istoria iluminismului românesc*, Timișoara, Ed. Facla, 1986, p. 9.

⁶ Dumitru Ghișe, Pompiliu Teodor, *Fragmentarium iluminist*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1972, p. 183.

celor doi proprietari: Alexandru Fiscuti și Ștefan Solcivai, dar datele bibliografice sumare nu permit totdeauna identificarea exactă a edițiilor. Impresionant este numărul de cărți teologice explicabil prin formația și profesiunea acestora. Caracterul erudit, sistematic al acestor lucrări, marchează o influență a secolului⁷. Dintre cărțile Reformei catolice menționăm doar: *Comentari de rebus chritianorum ante tempora Constantini Magni*, a lui Johann Lorenz von Moscheim; *De originibus monahorum*, a lui Rudolf Hospinian și o lucrare a teologului galican Edmund Richer, considerată „liber rarus”. Claude Fleury⁸ este o prezență constantă în bibliotecile iluministe, în cazul de față fiind incluse două lucrări: *Disertationes in Historiam Ecclesiastica* și *Mores Israelitorum et christianorum*, oglindind critica și protestul împotriva iezuiților.

Pentru Samuil Micu, care a studiat și a activat la Viena, faptul că mentorul său spiritual Grigore Maior era în relație cu cercurile Reformei catolice, cu janseniștii austrieci, a fost fundamental. Chiar mediul de la Sfânta Barbara unde studiau tinerii români era un centru al discuțiilor galicane (se vorbea de separarea bisericii de stat). Astfel, familiarizat încă de pe vremea studiilor cu ideile janseniste și galicane, atașat deopotrivă tradiției și bisericii răsăritene, Samuil Micu include în biblioteca sa traduceri și prelucrări din Claude Fleury, simptomatice pentru viziunea împărtășită de istoria creștinismului în care se disting ideile Reformei catolice. Menționăm lucrările: *Discours sur l'histoire ecclesiastique*, *Dialogue sur l'histoire ecclesiastique*; pe Febronius cu *De state ecclesie et legitima potestate Romanorum Pontificum*; pe Bossuet cu *Defensio cleri galicani*; pe Moscheim cu *Institutiones historiae ecclesiasticae Novi Testamenti* sau *Institutiones Historiae Christinae*; prin Moscheim istoria bisericească fusese secularizată și adăugată științei istorice ca parte integrantă⁹.

Atât biblioteca lui Samuil Micu cât și cea a precursorului său, Inochentie Micu, au fost înglobate în Biblioteca diecezană a Blajului constituind colecții de specialitate: istorie, teologie, filozofie, omiletică, patristică.

Pentru Petru Maior, galicanismul și febronismul sunt noțiuni de mult acreditate, deși în mod special l-a interesat jansenismul. Pârghia metodologică a jansenismului o constituia teoretizarea failibilității papei, de aici rezultând o serie de vulnerabilități pontificale. Dintre lucrările galicane amintim: Bernhard Zegu von Espen cu *Jus ecclesiasticum universum*; Muratori cu *De ingeniorum moderatione in religionis negotio*; Bossuet s-a manifestat mai de grabă ca un moderator al disputelor confesionale. Faimoasa *Defensio declarationis celeberrimae quam de potestate ecclesiastica sanxit clerus Gallicanus* un manifest al galicanismului era prezentă de asemenea în biblioteca lui Petru Maior. Galicanismul de severă orientare îl întâlnim prin lucrarea *De antiqua Ecclesiae disciplina dissertationes historicae*, lucrare interzisă printr-o ordonanță a Papei Inocențiu al XI-lea¹⁰ la 2 ianuarie 1688. Se includeau în bibliotecă și actele tipărite ale Sinodului jansenist de la Utrecht din 1763. Se poate observa preferința categorică a lui Petru Maior pentru cărțile care polemizau cu mentalitatea pontificală nu de pe poziții veleitare vizând poziția bisericii ca instituție, ci prin prisma revelațiilor morale. Biblioteca lui este o bibliotecă de erudiție, de instrumente de lucru, necesare istoricului, filologului, exegetului actelor conciliilor, în care caută justificarea drepturilor străvechi ale bisericii românești¹¹.

Catalogus Librorum ad Joannes Lemeny canonicus pertinentium din 28 aprilie 1826, ne oferă contactul cu biblioteca episcopului, compusă din 112 titluri în 194 volume. „Libri theologici” sunt semnate de autori de notorietate europeană sau au valoare teoretică și practică

⁷ Pompiliu Teodor, *Două biblioteci particulare românești de la sfârșitul secolului al XVIII-lea*, în *Studii și cercetări de bibliologie*, II, 1957, p. 262.

⁸ *Ibidem*, p. 266.

⁹ Pompiliu Teodor, *Sub semnul Luminilor. Samuil Micu*, p. 110.

¹⁰ Petru Maior, *Istoria bisericii românilor*. Studiu introductiv de Ioan Chindriș, București, Ed. Viitorul Românesc, 1995, p. 34-35.

¹¹ Dumitru Ghișe, Pompiliu Teodor, *op. cit.*, p. 189.

imediată, fiind redactate de cei care au activat în spațiul cultural al Imperiului habsburgic. Astfel reținem pe Philipus Melancton, principalul colaborator al lui Martin Luther, cu un volum din *Examen theologicum, Biblia Germanica versio Lutheri, Comentatio in Epistolas Pauli* semnat de Johann Brentius, alt colaborator al reformatorului Luther. În catalog apare și Bossuet, autor de lucrări pentru educația Delfinului¹². Claude Fleury este prezent cu un singur volum din *Cathechismus valachicus*; mai este trecut și Petrus Gazzniga, membru al ordinului dominicanilor; Alexander Noel, autorul impresionantei *Historia Ecclesiastica* în 9 volume, care postula ideea eliberării bisericii galicane. Volumul 8 al acestei lucrări, editat la Ferrara în 1762, îngrijit de Constantinus Roncaglia, beneficiază de un ex-libris din care deducem că în anul 1816, volumul aparținea lui Ioan Lemeni. Catalogul cuprinde și o serie de lucrări cu întindere mai mică: *Vanitas et concilium* a lui Thesarowitz, *Theologia Unitariorum Institutio Practica Confesorum, De Baptismate Latinorum, Concordata*.

Ioan Lemeni se plasează pe aceleași coordonate culturale ca și predecesorii săi. Deși depășește limita cronologică pentru iluminism, general acceptată, anul 1821, adică anul morții lui Petru Maior, biblioteca lui Ioan Lemeni, prin lucrările deținute, a fost elocventă pentru demersul nostru.

În împrejurările social-politice ale secolului al XVIII-lea, frecvența scrierilor este uimitoare la prima vedere. Cercetătorul Luminilor poate constata cu ușurință locul semnificativ care revine în orizontul livresc al intelectualului român transilvănean¹³, lecturii Reformei catolice¹⁴. Cercetarea bibliotecilor particulare a fost elocventă în acest sens; urmărind sensibilitatea literară a intelectualității românești a oferit sugestii care motivau traducerile și prelucrările după autori janseniști, galicani și febronieni. Contactul masiv cu scrierile Reformei catolice învederează adiacent spiritului critic indubitabile poziții raționaliste, care au alimentat iluminismul românesc. Audiența scrierilor janseniste, galicane și febroniene în societatea românească a fost determinată de poziția și influența instituției ecleziastice în Transilvania. Românii erau conștienți de opoziția existentă între episcopul greco-catolic și instituția teologiei iezuite. Pe acest fond experimentele Reformei catolice de la Jansenius, Saint-Cyran, Pascal, Tillemont până la Muratori, Febronius, Fleury au contribuit la cristalizarea curentului.

În secolul al XVIII-lea românii au încercat prin mijloace legale să folosească biserica ca pe un instrument al afirmării naționale, de adaptare la exigențele laicizării. Inochentie Micu Klein a fost episcop, Alexandru Fiscuti și Ștefan Solcivai și-au exersat profesia de preot, Petru Maior a dobândit rangul de protopop de Reghin, iar Ioan Lemeni episcop; toți au avut un contact sporit cu carte Reformei catolice de care au uzitat în disensiunile oferite de veac.

În fapt Reforma catolică reprezintă un canal principal prin care *Aufklärung*-ul și-a exercitat influența în societatea românească.

Alegerea deliberată a bibliotecilor aparținând Reformei catolice a însemnat pentru iluminiștii români transilvăneni accesul spre alte valori, cele aparținând Romei, culturii occidentale, ale căror interese erau subsumate ideii de autonomie, sinodalitate, relației și echilibrului Stat – Biserică.

Aceste valori ale Reformei catolice au îndreptat gustul de lectură pentru Inochentie Micu Klein, Ștefan Solcivai, Alexandru Fiscuti, Petru Maior, Ioan Lemeni spre idealul emancipării românilor, a autonomiei acestora în Imperiu, în general a cultivat sensibilitatea intelectualilor români către sfera revendicativă, spre domeniul politic.

SABINA MIHAI
Universitatea „1 Decembrie 1918”
Alba Iulia

¹² Iacob Mârza, *op. cit.*, p. 528.

¹³ *Ibidem*, p. 528.

¹⁴ Pompiliu Teodor, *Echós janseniste et galicans dans la culture roumaine*, în *Synthesis IV*, 1977, p. 167.

DAS KATHOLISCHE REFORMBUCH AN DIE RUMÄNISCHEN AUFKLÄRUNGEN AUS SIEBENBÜRGEN

ZUSAMMENFASSUNG

Diese Arbeit erwünscht sich ein Aspekt der Aufklärung, die Einführung der katholischen Reform im siebenbürgischen Raum, zu besprechen.

Die Werte der katholischen Reform haben die Lektürenversuche des Gleichgewichts Staat-Kirche bis zum römischen Emancipationsideal verbessert, haben die Sensibilität der römischen Intellektuellen um die Forderungssphäre um den politischen Raum aufgebaut.